

TARİH VE MİT*

Yazan: Lord RAGLAN
Çev.: Levent SOYSAL

İnsanlığın küçük bir bölümü geçmişe nesnel açıdan bakma niteliğini kazanmıştır. Birçok kişi için, hatta iyi eğitim görmüş kişiler için bile, geçmiş bugünü hazırlayan bir önsözdür. Yalnız bugünden bağımsız bir geçmişi ilginç bulmadıklarından değil, geçmişin bugün olmadan kavranılamayacağını sandıklarından da böyle düşünürler. Kendi geçmiş yaşantımızın olayları, geçmişte oldukları gibi değil, bizi şimdiki durumumuza ulaştıran olaylar olarak hatırlanırlar. İnançlarımızın ve düşünüş yöntemlerimizin her zaman günümüzdeki durumlarında olduğunu sanırız; hayatımızın hikayesini, hala sürdürdüğümüz gelişmiş bu yürüyüş olarak değil, kader ve kendimiz tarafından içinde bulunduğumuz yerlere dosdoğru yöneltmiş bir yol olarak düşünürüz.

Başkalarının hikayelerini incelerken aklımız aynı şekilde çalışır. Her olayı sonuçlarıyla yargılarız ve o sonuçların, bize olduğu gibi, olayların içinde yaşamış kişilere de kaçınılmaz görünmesi gerektiğini varsayız. Batan bir gemide boğulacaklarla kurtulacakların aynı şeyleri duyabileceklerine inanmakta güçlük çekeriz. Gelecek olayların gölgelerinin önlerine düştüğünü söyleriz, fakat aslında kastettiğimiz daha sonraki olayların gölgelerinin daha öncekiler üstüne düşmesidir. Hepimizin acısını çektiği bu akılsal perspektif eksikliği “ölene kadar kimseyi mutlu sayma” atasözünde kendini belli eder; atasözü birkaç saatlik veya günlük acının, şansızlığın uzun yıllar süren mutluluk ve başarıdan daha ağır

basacağını söylemektedir. Bütün bunlar bizim tarihsel çalışmalarımızın özellikleridir. 15. Louis ve 16. Louis’in krallıklarındaki olayları, Fransız devrimine yol açacak kaçınılmaz olaylar olarak değerlendiririz. Halbuki Voltaire’in ve Gibbon’un tehdit eden felaketten haberleri yoktu. Stonewall Jackson’un kaybedecek bir taraf için çarpıştığını söyleriz, halbuki o öldüğü sıralarda konfederasyonlar belki en iyi durumlarındaydı. Kısacası, tarihsel gerçeklerle en ilgili olanlarımız bile, zihinsel sınırlamalar ya da, öğrenimimizdeki eksiklikler yüzünden, olaylara yanlış bir perspektiften bakarız.

Tarih üzerinde tartışmayı sürdürmeden önce, terimi tanımlayarak, evrensel pratiğin ne olması gerektiğini belirlemeliyim. Tarih, olduğu bilinen olayların kronolojik sıralanmasının hikayesidir. Kesin kronoloji olmadan tarih varolamaz. Çünkü tarihin özü doğru sıralanmış olayların birbirleriyle ilişkileridir. Marengo ve Waterloo savaşları hakkında bir şeyler bilebiliriz, fakat hangisinin önce geldiğini bilmeden Napoleon tarihini oluşturmaya girişemeyiz.

İnsanlar niçin tarihsel gerçekler üzerinde çalışırlar ve onları geleceğe ulaştırırlar? Eğitim görmüş kişiler birçok nedenden dolayı tarihi incelerler: onda bugünü açıklayacak, gelecek hakkında bilgi verecek noktalar bulmayı umdukları için; geçmişin kalıntıları ilgilerini çektiği için; klasikler her çeşit bilginin kaynakları kabul edildiği ve klasikleri anlatmakta biraz tarihsel bilgi gerektiği için; İncil ve diğer dinsel eserlerde tarih-

* Tho Hero: A Study in Tradition, My th and Drama. Bölüm 1, sayfa 3 - 16. Vintage Book Inc., 1956, New-York (Folklorla Doğru, 33)

sel atıflar olduğu için; bu yolla geçimlerini kazandıkları için; bu ve başka nedenlerle tarihin öğrenim görmüş bir kişinin bilgi yükünün bir parçası olması gerektiği düşünüldüğü için. Bununla birlikte tarihe olan ilgimiz kitaplardan ayrı düşünülemez. Tarih konusunda kitaplara ne kadar bağlı olduğumuzun kitaplarla yaşayan öğretmen ve yazarlarca bile pek anlaşılmamış olması ilginç bir noktadır. Okuma yazma bilmeyen bir kişi tarihe ilgi duyarsa, bir tarihçiden veya kendine tarih kitabı okuyabilecek bir kişiden tarih öğrenebilir, eğer bir gerçeği unutursa, öğreticisine yinelettirerek yeniden öğrenebilir. Kazanabileceği tarihsel bilgi oranı, öğrendiklerini sınıflandırma ve yazılı cetveller yapma yöntemlerinden yoksun olduğu için sınırlıdır ve bu nedenle, kendi sınırlı deneylerinin dışında kronoloji düşüncesi yoktur. Bütün tarih, söylediğim gibi, kronolojiye dayanır ve gerçekleri kronolojik sıralamayla düzenlenmiş cetvellerde görmeden gerçek anlamda kronoloji düşüncesine ulaşamaz.

Bunu, beş yaşındaki oğluma Caerleon'daki aniteatr'ı gösterip, İngiltere'ye gelen Romalılar hakkında bir şeyler söylerken anladım. Oğlum biraz şaşırıyor ve sordu: "O zaman orda mıydın, baba?" Dükkanının bölgedeki "dolmen" den eski olduğunu (büyükbabasının zamanından kalmaydı dükkan ve büyükbabası oldukça yaşlı bir adamdı) söyleyen İrlandalı demirciyi veya bölge kilisesinin çok çok eski olduğunu (kendisi bölgeye gelmeden kilise oradaydı ve geleli kırk yıl olmuştu) söyleyen İngiliz köylüsünü dinlediğimizde konuşanların şüphesiz aptal ve cahil olduklarını düşünebiliriz. Fakat onların geçmişe karşı tutumları, hikayesine "çok çok önce, annem bebekken, güneş bütün gün ve gece boyunca parlıyordu" (1) diye başlayan Avustralya ilkellerinin tutumuyla aynıdır ve okuma yazma bilmenin kaçınılmaz sonucudur.

Okur-yazar olmayan bir kişinin M.S. 1600 tarihinden bir anlam çıkarmasını beklemek hemen hemen olanaksızdır. Takvim sopaları Afrika ve Amerika yerlilerince yaşayan anıları çerçevesi içindeki olayların kayıtlarını tutmak için kullanılırdı, fakat kayıtları daha uzun süre saklamanın bir yolu yoktu. Sopa grupları onları bağlayanlardan başkalarına hiçbir şey iletmiyordu; eğer siz, karşınızdaki okuma yazma bilmeyene bir sopanın bir yıl anlamına geldiğini söyler ve üç yüz otuz beşe kadar sayarsanız, karşınızdaki yine pek bir şey anlamayacaktır. Ona Kraliçe Elizabeth ile Shakespeare'in aynı zamanda yaşadığını söylerseniz, size inanmakta güçlük çekecektir. Çünkü, eğer Shakespeare gerçekten bir krallıkla ilgiliyse, -ki bu da çok yakınlarda bir oyunu oynadığı için olanaksız görünmektedir- sözünü hemen hemen hiç etmediği Kraliçe Elizabeth ile değil Kral Lear'la ilgili olması gerekir.

Kronolojinin okuma yazmaya dayandığı gerçeğinin tarihçilerce bilinmediği anlaşılmaktadır. Şöyle ki, Prof. Chambers'e (2) göre "puta tapanlar zamanında bile, yazılı kayıtlar yokluğuna karşın, krallıkların sırasının ve hükümlerinin uzunluklarının önemsenerek kadar kesin olarak hafızalarda yer etmiş olması mümkündür." Profesör sözünü ettiği gerçeklerin hafızalarda yer etmesini sağlayacak dürtülerden ve onların geleceğe ulaştırılmasının akla yakın yollarından söz etmeden, bizden adaya yerleşen Anglo - Saksonların binlerce yıl sonraki atalarının yabancıları oldukları bir kavramı, kronoloji kavramını bildiklerine inanmamızı istiyor. Paston Mektuplarının(3) yayıncısı şöyle diyor: "Mektupların yazarlarınca tarihleme şekilleri, atalarımızın zaman aralıklarını günümüzdekinden çok değişik standartlarla ölçtüklerini açıkça göstermektedir. İnanışın genel olarak Hıristiyanlık döne-

minin geçerli “yıl” kavramından haberdar olduğu şüphelidir; yıl geniş anlamda kullanılan bir kavram olmaktan çok kili-seye ait bir hesaplama yöntemidir. Mektuplara tarih atarken yılı hemen hemen hiç kullanmamışlardır; ve zaman zaman kullanılan yıl Hıristiyanlık döneminde kullanılan Tanrı’nın yılı değil, kralın hükümdarlık yılıdır. Dönemin Tanrı’nın yılını kullanan ‘kayıt ve belgelerindeki sayılar tümüyle doğruluktan uzaktır ve açıkça anlaşılmalıdır ki, yılların tam hesaplanmasına uygulamada bir gereksinim duyulmamıştır.” *Prof. Chambers*’ın 5. yüzyılın yazıdan habersiz Saksonlarda olduğunu varsaydığı kronoloji kavramının, okuma yazma bilen 15. yüzyılın İngilizlerine yabancı olması, profesörünün kabul ettiği varsayımın sakat bir tahmin olduğunu ortaya koymaktadır.

Okur-yazar olmayan İngilizlerin kronoloji kavramına ne kadar uzak kaldıkları bir çok yazarca belirtilmiştir. “Halk tarih duygusundan uzaktır” diyen Mr. Fox Staraugways’e göre “Aziz George’un aynı balladda Napoleon’la karşılaşması onlara göre olanaksız gözükmemektedir.”»(4) Sir E. K. Chambers, Mylor (Cornwall) halk oyununda, Agincourt ve Quebec savaşlarının ve Vernon’un 1739’da Porto Bello’yu almasının birbirine karıştırıldığını söylemektedir. (5)

“Halk oyunlarının, popüler zevklerle ilginç bağları olan bir özelliği daha vardır.” demektedir Mr. Tiddy. (6) Tarihsel duygunun yokluğu gözden kaçırılmaz. Bizim için, bırakın beş yüz yılı, yüz yılın bile hiçbir anlam taşımadığı bir akıl yapısını kavramak güçtür; fakat bu akıl yapısı, ilk öğrenim görmüşlerin çoğu için bile geçerlidir. Yüz yıl kadar önce atalarımızın hiçbir aykırılık görmeden Aziz George’u Bonaparte’e karşı dövüş-türmelerini bu akıl yapısına borçluyuz;

ve Chaucer’in tanıklığı olmadan da, Orta Çağ’da yaşamış atalarımızın aynı çeşit saçmalıkları yapabileceklerine inanmamızı sağlanacak pek çok neden vardır. Denilebilir ki, halk için “Binlerce yıl dün gibidir.”

Bu oyunlar ve şarkılar, yarı okumuş bir toplumun üyelerince oynanmış ve söylenmiştir. Aziz George ve Agincourt hakkında bilinenler tümüyle kitaplardan alınmış değilse bile kesinlikle kitaplardan beslenmiştir. Yarı okumuş bir toplumda toplumun bütün üyeleri -hiç okuma yazma bilmeyenler de dahil olmak üzere- kitaplardan yararlanmakla kalmayıp aynı zamanda kitapların ve yazılı kayıtların anlamını ve amacını kavramaya başlamaktadırlar. Tümüyle okuma-yazma bilmeyen toplumlar ise -günümüzde Orta Afrika ve Kuzey Avusturya’da görülen toplumlar gibi- toplum yapısı okuma ve yazmanın olmadığı bir sistem üzerine temellenmiştir; böyle bir toplumda yazının amaçlarının bilinmesi bir yana, anlaşılması bile düşünülemez. Ve Yazının amaçları anlaşılamayınca, bilginin yazı yoluyla saklanması, aktarılması da anlaşılmaz. Yazılı kayıtlara dayanan, kısmen bile olsa, bilgi biçimleri ilkelerde var olamaz. Tarih yazılı kronolojiye dayandığından ve ilkelerin yazılı kronolojileri olmadığından, ilkelerin tarih bilgisi olamaz. Ve geçmişe duyulan ilgi, kitaplarda uyandırıldığından, ilkel-ler geçmişe ilgi duyamazlar; aslında geçmişin olayları tümüyle yok olmuştur. Bu gerçeği, kitaplara baş vurmayınca geçmiş ne kadar çabuk unuttuğumuzu hatırlarsak, daha kolay anlarız. Günümüzde kaç kadın, örneğin, elbise altına giyilen çemberli etekleri, omuza atılan kürkleri hatırlayabilir? Halbuki bu giysilerin şimdi giyilen bol bluzlar kadar çok görüldüğü yılları fazla geride bırakmış değiliz.

En çok bilinen gerçekler bile kısa

zamanda unutulurlar. Neolitik çağda binlerce kişi parlak taş baltalar yapıyordu. Kısa süre sonra maden taşın yerini alınca tüm bilinenler yok oldu ve birkaç yüzyıl sonra taş balta bulan bir kişinin yıldırımların saldırısına uğradığı sanılıyordu. (7)

Bu nedenle, ilkeli bizim İngiliz tarihine olan ilgimizle karşılaştırılabilecek bir geçmişe duyulan ilgiyle donattığımız zaman, ona hiçbir zaman sahip olamayacağı, olsa bile onu hoşnut kılmayacak bir özellik vermiş oluyoruz. İlkel, geçmiş, bizim ona hatırlatmak istediğimizden çok daha az hatırlıyordur. Çevresinde eski yıkıntılar olabilir fakat, gerçekten tarihlerini öğrenmek istese bile, yıkıntılarının tarihini öğrenme yöntemlerinden yoksun olduğundan, ilkel onlara doğa üstü kökenler bularak kendini hoşnut kılmaktadır. Bu yolla kendi yaptıklarından değişik kalıntılar karşısında, onların, gelenekleri kendisine yabancı kişilerce yapıldığını belirtmekten öte bir şey yapmamaktadır. Gözüne çarpanlar hakkında bu kadar düşünmektedir, kendisine hiç yararı dokunmayanlar ise onda gerçek anlamda ilgi bile uyandıramamaktadır. Çoğu Avrupalının geçmişin kalıntılarına karşı takındığı tutum da hemen hemen aynıdır.

Okuma-yazma bilmeyen toplumlarda aktarılan bilgiler gelenekseldir ve gelenek kesinlikle yararlıdır. Hatırlanması gereken birçok şey vardır: yiyecek hazırlamanın, bulmanın, depolamanın yolları; ev, kano, silah, alet, giysi ve süs eşyaları yapma metotları, büyülü ayinler, şarkılar, oyunlar, kurbanlar, arınmalar ve bunların yanı sıra evlenme, miras ve toplumsal yükümlükleri belirleyen akrabalık ilişkileri. Tüm bunların okuma yazma bilenler için anlamı açıktır: gerçekler not edilecek, ilerde başvurulmak üzere dosyalanacak ve sonra mesele, gereksinme duyulana dek unutulacaktır;

fakat yazının olmadığı bir toplumda, en küçük değeri olan şeyler bile unutulmaz, çünkü bir kez kaybolan şey bir daha hatırlanamaz. Burada ilkelin, geçmişin derinliğindeki olayları aktaracak akılsal yeteneklerden yoksun olması söz konusu değildir; söz konusu olan ilkeli bu bilgileri aktarmaya zorlayacak dürtünün, aktarmayı sağlayacak mekanizmanın olmaması ve aktarılması, hatırlanması yaşantıyı sürdürmek için gerekli olan şeylerin çokluğudur. İlkel, bir zamanlar terk ettiği köyü, toprakları unutamadığı için, büyükbabasının zamanında büyük bir kuraklık olduğunu hatırlayabilir; hala sonuçlanmamış bir kan davasına yol açtığı için babasının zamanında komşu kabileyle savaşıldığını hatırlayabilir. Fakat, savaşa katılanlar ölünce ve kan davası sonuçlanınca savaş unutulur. Hatırlamaya zorlayan hiçbir dürtü ve anıları saklamayı sağlayacak hiçbir mekanizma yoktur.

Albay MacNabb,(8) Burma Chin'lerini anlatan yazısında "Bir adam yaşlanıp güçsüz düşmüşse ve yükümlülüklerini güç kullanarak düzenleyemeyecek durumda ise... ve festivallerde sesi ve elleri artık en güçlü değilse, oğlu yavaş yavaş onun yerini almaya başlar. Oğul babasını dinleyeceğine, baba oğulu dinler ve sonunda baba evden atılır, yaşamının son günlerini küçük bir kulübede geçirir. Daha ölmeden unutulmuş ve bir yana bırakılmıştır. Gençliğinde yaşadığı yerde bir güç timsali, yüzlerce akının kahramanı ve büyükçe bir malın sahibi olan kişi yaşlılığında bir hiçtir." demektedir. Görülene göre, Chin'ler yalnızca uzak geçmişle değil, otuz yıl öncesinin olaylarıyla bile ilgilenmemektedirler ve benim düşünceme göre, kişisel yığıtlıklar bir yana, okuma-yazma bilmeyen toplumların genel durumu budur.

Nijerya Jakun'larından sözeden Dr. Meek (9) "geçmişle ilgilenme, gururlan-

manın veya geçen yüzyıla özgü olaylar hakkında bilgilerin şaşırtıcı yokluğu...”, “en önemli kentlerinin yıkımıyla ilgili hiçbir, belirgin geleneğin olmaması...” noktalarına dokunuyor, bir yerde “Fulanı fethinin yalnızca yüz yirmi yıl önce olduğuna inanılmasına karşın, kentin yerinin bile bilinmediğini” söylüyor.(10) Aynı şeyler Avrupa için de geçerlidir. Yazarlar, Napoleon’un ölümünden sonraki elli yıl içinde, Fransız köylüsünün mesleği ile ilgili gerçekleri unuttuğunu ve on yıl kadar önce bir zamanlar yaygın ünü olan köylü şarkılarından yaşayan izler bulmanın güçleştiğini söylemektedirler. (11)

Çoğu okuma yazma bilmeyen toplumlarda, geleneksel hikayeler doğal olarak vardır ve bu hikayelerin tarihsel olayları içerdiği söylenebilir. Hikayeler yolculuklardan ve yiğitlerin zaferlerinden söz ederler. Bu yolculuk ve yiğitlikler akla uygun düzenlemelerle tarihsel göç ve fetihlere benzetilebilirler. Bununla birlikte bu hikayeler gerçekte birer mit’tirler. Mit’in ne olduğuna ilerde değineceğiz; burada, Van Gennep’e göre(12) Fransız geleneğinin önde gelen yiğitlerinin Charlemagne ve ondan sonra tahta çıkanlar değil, Roland, Gargantua, Küçük Kızıl Adam olduğunu belirtmeliyim.

Eğer okuma yazma bilmeyen insanlar geçmişin olaylarına gerçekten ilgi duyularsa, insanların yazıyla birlikte, geçmiş olayların kayıtlarını tutmaya yönelmelerini bekleriz. Bunun böyle olmadığı bir yana, Mısır ve Mezopotamya’nın eski sakinlerinin bizim anladığımız anlamda tarihlerinin olduğu şüphelidir. Tutulmuş kayıtlar ayınların amaçlarına göre hazırlanmış süslü takvimlerin ürünleri gibi görünmektedirler. Dr. S. A. Cook (13) “Dinsel ve büyüsel faktörler tarih yazıcılığının ortaya çıkışında göze çarpan faktörlerdir ve Mezopotamya astroloji tabletlerinde, ilgilenenleri uyarıcı

uğursuz alametler, işaretler, felaketler kayıtlıdır.” demektedir. Krallar, zaferlerini belki de gelecek başarılarını güven altına alacak, büyüü sağlamak için yazdırıyorlardı; hiçbir durumda, kendilerinden öncekilerin zaferlerini yazdırdıkları görülmemiştir.

Herodotus döneminin Mısır’ında tarih kabul edilebilecek hiçbir külliyat yoktur. Rahiplerin Herodotus’a anlattıkları çelişkili hikayeler hemen hemen tümüyle mit’tir ve tümünün üzerinde anlaştıkları tek nokta Mısırlıların takvimi bulduklarıdır.(14) Herodotus tarihinin çoğu mit’tir. Fakat ondan önce tarih düşüncesini herhangi bir kişinin aklına getirdiğine dair hiçbir tanık bulunmadığından, onun tarihin babası sayılmasını doğru buluyorum. Herodotus tarihi eksikti, çünkü elindeki malzeme yetersizdi.

Şimdi tarihin malzemelerinin neler olduğunu düşünelim:

Birinci sınıfa, anlattıkları olayları yaşamış kişilerin, olaylar olduğu zaman yazdıkları belgeleri koyacağız: mektuplar, raporlar, anı defterleri, muhtıralar,

İkinci sınıf görgü tanıklarının olayın olmasından bir süre sonra yazdıkları belgeler: otobiyografiler, yazıtlar, layikalar, anılar,

Üçüncü sınıfa arkeolojik tanıkları koyacağım. Bunlar tam tarihleri çok ender yansıtmalarına karşın çoğu kez açık kronolojik sıralamayı verirler ve belli bir gurunun belli bir yerdeki varlığını veya yokluğunu yanlışsız belirlerler.

Dördüncü sınıf bilgileri, olaydan hemen sonra olayda yer almış veya olayın seyircisi bir kişiden alan kişilerin yazdıkları yazılardır: vakayinameler, kayıtlar, tanıklık tutanakları, basın raporları, haber mektupları ve diğer çağdaş haberleşme biçimleri. Bunlar, hukuk alanında tanık olarak kabul edilmeyeceklerdir, ama tarih alanında doğru tanık sayılırlar.

Beşinci sınıfa, insanları çok önce olmuş olaylar hakkında sorguya çekerek öğrenilen veya ikinci, üçüncü elden elde edilen bilgileri koyabiliriz: bunlar genellikle yaşayanların hikayeleri, konuşmalar anılar, toplanmış bilgiler olarak kaydedilmişlerdir.

İlk dört sınıfta toplananların, değişik derecelerde, tarihin gerçek kaynakları oldukları açıktır. Beşinci sınıf, çelişen yerleri birbirine bağlamakta ayrıntıların doldurmada yararlı olabilir, fakat, başka belgeler olmadan bir gerçek için birincil yetkili kaynak sayılamaz. İkinci el tanıklıklar, hukuk alanında geçersizdir çünkü güvenilir olmamakla ün yapmışlardır; eğer yalnızca tanınan ve bilgi toplamadaki yeteneğine inanılan kişilerce verilirlerse ikinci el tanıklıklar tarihlerce geçerli sayılabilirler. Kimse yalnız dördüncü el tanıklıkla bir olayın gerçekliğine inanamaz; yine de bu çeşit bilgileri tarihsel veriler saymak en yetkin biçimiyle gelenekleşmiştir.

“Fakat, gelenek başkadır.” denilebilir. “Siz yalnız birkaç kişinin bildiği olaylardan söz ediyorsunuz, oysa gelenek tüm toplumca bilinen bir şeydir.” Gelenekler elbette tüm toplumca bilinir, fakat hangi tarihsel gerçekler tüm toplumca bilinir? Kahramanın savaşta kimleri vurduğunu, kralın kraliçeye neler söylediğini, ihanetçilerin arasında geçenleri, bırakın birinci eli, üçüncü elden bile kaç kişi öğrenebilir? Muhakkak ki pek az sayıda kimse. Yığınlar arasında dolaşan dedikoduların hiç bir tanıklık değeri yoktur; tahrif edilmiş bir bilgi yinelenedikçe daha çok bozulur. Bir savaşın kaybedilmesi veya bir kentin yıkılması birçok kişiye bilinebilir; gelenek tümüyle veya hatta büyük kısmıyla bu tip olaylardan oluşuydu, geleneği gerçekler üzerine kurulmuş sayma olanağı ortaya çıkabilirdi. Halbuki bu tip olaylar, geleneğin, kral kraliçe ve kahramanların ya-

şantılarındaki olaylardan bazıları, olarak rastlanan, çok küçük bir kısımdır. Günümüzde dışarı yansıyan saray yaşantısıyla ilgili hikayeler çoğunlukla doğru değildir, uydurmadır ve durumun beş bin yıl önce daha değişik olduğuna inanmamızı sağlayacak hiçbir neden yoktur. Genellemelerle uğraşmak sıkıcıdır, onun için, somut bir olayı, Kral Alfred ve pastaları hikayesini ele alalım. Doğru bir hikaye olduğuna varsayarak nasıl yığınların malı olabildiği? Yaşlı kadın yüreklilik edip, yakın arkadaşlarına onu fısıldasa bile, onlar kadına inanmayacaklardır. Kral ise kendini alaylarla karşı karşıya getirecek, başarısını dayandırdığı prestijini düşürecek bir hikayeyi hiçbir zaman anlatmayacaktır. Hikaye gerçekte Kral Alfred'e ilk olarak on ikinci yüzyılda yakıştırıldığı sanılan bir mittir.(15)

Sir E.K. Chambers, böyle masallarda adların en az kalıcı öğeler olduklarını söylemektedir. Verdiği örnek, peşindeki kurtulmak için Cornwall'deki Bodrugan Head'in üzerinden atlayan atlının hikayesidir. Bu hikaye, bir zamanlar Tristram'a, daha sonra Sir Bors'a yakıştırılmış ve son zamanlarda hikayenin kahramanı Bodrugan'lı Henry adlı biri olmuştur. Sir E. K. Chambers “Halk hafızasının yanlıgıları, inatçılık gibi halkın bir özelliğidir. Geçen yıl Athelney'den geçerken Glastonbury'li bir araba sürücüsü dikkatimi “Arthur”un (16) pastaları yaktığı bir çiftliğe çekmek istemişti”, demektedir.

Şimdi, “halk hafızası” denen şeyi incelemek istiyorum. İlk önce, yazılı kayıtlara dayanmayan bir olayın ne kadar süreyle hatırlanabileceği sorusunu cevaplamaya çalışalım. Uzun çalışmalardan sonra bu sürenin en fazla yüz elli yıl olabileceğinde karar kıldım. Kesin olmayan bu sayıya çeşitli yollardan ulaştım. (17) Büyük babalarımın ve onların babaları-

nın neler bildikleri üzerine yaptığım dikkatli incelemeler, beni, bir kişi hakkındaki yazılı olmayan bilgilerin, o kişinin ölümünden yüz yıl sonra kaybolduğuna inandırmıştır. Bir kişinin etken yaşantısını da elli yıl sayarsak, yüz elli yıl sınırını elde etmekteyiz. Aramızda, ölümlerin adları çeşitli biçimlerde kaydedilir, ama inanıyorum ki, okuma yazma bilmeyenler arasında yüz yıl önce ölmüş bir kişi tümüyle unutulur. Yine, yaşlı kişilerin kendi yaşantılarındaki olayları ilerde hatırlanabilecek biçimlerde çocuklara aktardıkları durumlar bilirim; fakat, bu yolla kendilerini etkilememiş olayların çocukların hafızalarında yer etmelerini sağlayamazlar. Böylece topluluğun geleceği olmamış şeyler, ikinci nesilde yok olmaktadır. Yaşayan gerçeklerin ve bunların aktarılış süreçlerinin incelenmesi, her iki durumda da sürenin aşağı yukarı yüz elli yıl olduğunu göstermektedir.

Bunun geçerliliğini Avrupa'da denemek kolaydır, fakat, ilkeller arasında oldukça zordur. Çünkü yüz elli yıl önce olanlar hakkında çok az bilgimiz vardır. Bununla birlikte, sık sık kültürel kahramanların beşinci kuşaktan kanını taşıdığı söylenen başkanlarla ve anlatıldığından veya ilk kayıt edilişinden yüz elli yıl kadar önce olduğu söylenen efsanevi olaylarla karşılaşmaktayız. Yüz elli yıl, hatta daha az geriye gidince ise tümüyle unutulmuş ve bu nedenle mitlerin işine yarayacak olaylar dönemine ulaşmaktayız. Bunlar da tarihsiz olduklarından hiçbir döneme dahil edilemezler.

Her olay, olduktan hemen sonra, olayın kahramanlarının ve seyircilerinin akıllarından silinmeye başlar. Kişilerin bir kısmı yaşadığı sürece, olay, bilinçli bir şekilde hatırlanmasa bile, bilinçaltına yerleşir. Aslında bu bile şüphelidir, fakat emin olabileceğimiz bir şey, gerçeklerin kişiden kişiye bilinçaltı yoluyla aktarılamayacağıdır. Çocuklarıma aktarı-

labileceğim gerçekler, yazılı olanaklar dışında, bilincinde olduğum olaylardır. Bunları aktarabilmek için benim güç harcamam ve hatırlamak için de çocuklarımdan benden fazla güç harcamaları gerekir. Gurur, büyük olasılıkla doğru olmayan bir biçimde kendi mesleğimin bazı seçilmiş olaylarını çocuklarıma aktarmama yol açabilir, fakat hangi dürtüyle onlar bu olayları hatırlarlar ve geleceğe aktarırlar? İnsanlar kendi yakın akrabalarıyla ilgili gerçeklikleri bile saklama yüküne katlanmıyorlarsa -genellikle katlanmazlar- böyle bir yüke kendilerine çok uzak kişiler için neden katlanırlar? Bildiğim kadarıyla gelenek üzerine çalışanlar arasında bu soruyu cevaplamaya kalkışan tek yazar Prof. Chadwick'tir: "Kabile çatışmalarının anılarını taşıyan bir şiir veya hikayenin varolması için doğal olarak kabilenin tarihine çekici bir ilgi duyulması gereklidir." (18) Chadwick yazısını ilginin nedeninin yalnızca yurtseverlik olabileceğini öne sürerek sürdürüyor; fakat ateşli yurtseverlerin tarihsel gerçeklere ilgisiz kaldıklarını görmüyor; ulusal gururlarını okşayan herhangi bir fabl o kahramanlarca tarih sayılır. Bu nedenle Prof. Chadwick sorunun cevaplandırılmasında bizi fazla ileriye götürmüyor. Başvurduğum diğer yazarlar arasında soruyla ilgilenen de yok. Onlar büyük su baskınlarının, savaşların ayrıntılarının, saray entrikalarının ve hatta ev konuşmalarının insan çabasından ve iradesinden bağımsız olarak çağdan çağa aktarıldıklarını kabul etmiş görünmektedirler. Bunu, Sir E. K. Chambers'in "halk - hafızası" dediği gizemli aracın yardımıyla başarıyorlar. Aynı terim Prof. J. L. Myres (19) tarafından da kullanılmaktadır; Prof. T. H. Robinson ise araca "ırk hafızası" (20) demektedir. T. H. Robinson, tufan hikayesinin Tevrat'ın ilk kitabındaki biçimiyle "geçmiş tarihsel bir olayın ırk hafızasının"

da yaşaması” olduğunu söylemektedir. Aynı şekilde Prof. Gordon Childe (21) da “eski çağların kaosunun içinden düzenin, karaların suların ayrılmasıyla çıktığını anlatan eski Sümer yaratılış efsanesi ilk kolonileri kuranların yüklenmek zorunda kaldıkları görevleri canlı bir şekilde içinde saklar”, demektedir. Prof. Childe efsanenin yazıcılarının, efsanede anlatılan olayları gerçek yaşamda gördüklerini çok güç varsayabilir; eğer görmedilerse, olayların canlı anılarını nasıl saklayabilirler? Böyle terimler bana anlamsız görünmektedir; hafıza, el gibi, bireysel bir mülktür; ben aklımda tuttuğum şeyleri, elimde tuttuğum gibi aktarabilirim, fakat, hafızam da benle birlikte ölür. “ırk hafızası”, “halk hafızası” gibi, terimler, yazının bilinmediği her toplumda bizim Devlet Arşiv Dairesine benzer bir şeyin var olduğunu kabul etmektedir. Her yazılmamış geleneğin, her nesilde en az bir kez, bilinçli bireysel çabayla aktarılması gerektiği gerçeğini kararlıkta bırakmaktadır.

Prof. Hocart, “Farklı kökenlerden gelme, deneylerime göre bir insanın sahip olabileceği en unutulmaz anılardan biridir. Eğer yabancılar barışçı yollarla veya işgal yoluyla başka insanların arasına gelip yerleşirlerse, en azından bu hatırlanacaktır. Cangil kenarında son derece güvensiz bir hayat sürdüren çürümüş köylüler bile komşu köydekilerin, çok önceleri yedi prens komutasında denizarı ülkelerden geldiklerini hatırlarlar; tüm dil ve töre farklılıklarının yok olmasına karşın.” (22) derken bence buna benzer bir yanlışa saplanmaktadır. Bu tip göçlerin, mit değil de gerçek olaylarsa, çok kısa sürede unutulduklarını göstermek kolaydır. Dokuzuncu ve onuncu yüzyılda binlerce Danimarkalı Torkshire, Lincolnshire ve kuzeydoğu İngiltere’nin diğer bölgelerine yerleşmişlerdir ve bu bölgelerin şimdiki sakinlerinin Da-

nimarkalı soyundan gelmeleri gerekir; yine de bölge sakinleri, soylarını bilmek bir yana, Danimarkalıları gemile-riyle yağmaya gelen düşmanlar saymaktadırlar. On birinci yüzyılda Lancashire ve Cumberland’ın büyük bir kısmı Norveçlilerin yerleşme alanı olmuş, Norveç dili bölge dili olarak uzun süre yaşamıştır ve bu gerçek yalnız tarih öğrencilerince bilinmektedir. On altıncı yüzyılda, güneydoğu İngiltere’ye büyük bir Protestan Flemingler akını olmuştur; gelenler adlarını Anglikan adlarıyla değiştirmişler ve bir kaç nesil sonra yerli nüfus arasında erimişlerdir.

Tarihsel gerçekler öyle hızlı unutulmaktadır ki, gelenek biçiminde hatırlananların tarih sayılmasının anlamsız olduğunu görüyoruz.

NOTLAR

- (1) Folk-Lore, XLV, s. 233.
- (2) R. W. Chambers: England Befere the Norman Conquest, s. 69.
- (3) Paston Letters, yayımcı J. Gaidner, cilt I, s.CCCLXV,
- (4) E.K. Chambers: The English Fol-Play, s.83.
- (5) E.K. Chambers: The English Fol-Play, s.83.
- (6) R.J.E. Tiddy: The Mummings’ Play, s.93
- (7) A.B Cook: Zeus, Cilt II, s. 510.
- (8) D. MacNabb: Report on the Chins, s. 16.
- (9) C. K. Meek: A Sudanese Kingdom, s. 21.
- (10) Yukarıda a.g.e., s. 43.
- (11) A. Van Gennep: La. Formation des Légendes, s. 193,
- (12) Yukarıda a.g.e., s. 185-186.
- (13) Cambridge Ancient History, Cilt I, s.218
- (14) Herodotus, II, 4.
- (15) R.W. Chambers, yazarın a.g.e., s.202
- (16) E.K. Chambers: Arthur of Britain, s.193-194.
- (17) A.Van Gennep: yazarın a.g.e., s. 164.
- (18) H. M. Chadwick: The Heroic Age. s.199.
- (19) Journal of the Royal Anth ropological institute, 1933. s. 295.
- (20) Myth and Ritual, yayımcı S. H. Hooke, s. 189.
- (21) V. G. Childe: The Most Ancient East, s. 124.
- (22) Man (1929). s. 102.